

Érdekes személyiségek és alkotásaik péceli kötődései

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI:

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/egyház/szervezet/vállalkozás) neve: Települési Értéktár Bizottság, POLGÁRMESTERI HIVATAL, 2119 Pécel, Kossuth tér 1. +36 (28) 662-007, ertektar@pecel.hu

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai

Név: Erdős Szabolcs

Levelezési cím: 2119 Pécel, Csatári u. 45/A

Telefonszám: 70-3249167

E-mail cím: szabolcs.erdos@gmail.com

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI:

1. A nemzeti érték megnevezése:

Érdekes személyiségek és alkotásaik péceli kötődései.

2. Fellelhetőségének pontos helve:--

3. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik: települési értéktár.

4. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása: Tankó János, Ulbrich Ede, Mihály Dénes, Kun József, Szilágyi Virgil, Klupathy Jenő, Francsek Imre, Cherven Flóris, Hatala Péter nevei ismeretesek a hazai tudomány-, politika-, technika- és sporttörténet fontos vonatkozásaiban, s életüknek egy hosszabb-rövidebb szakasza Pécelhez kapcsolódik.

Az előterjesztéseket kutatásai alapján Erdős Szabolcs készítette.

Tankó János:

„Ő sürgette először a március 15-diki iskolai ünnepek meghonosítását, s mikor terve nem sikerült, kivitte a fiúkat péceli nyaralójába, s ott ünnepelte velük a szabadság évfordulóját” – írták halálakor a lapok. Ma már természetes, hogy az iskolákban megemlékeznek az 1848-49-es eseményekről, de az 1870-es években ez még nem volt teljesen kockázatmentes. A „halálosan negyvennyolcas” Tankó tanár úr a péceli közéletben is mély nyomokat hagyott.

Tankó János Segesváron született 1846-ban. Még csak három éves volt, amikor a város határában összecsaptak a magyar és az egyesített orosz-osztrák csapatok. Bár nem találni nyomát, hogy bármilyen veszteség érte volna családját a csatában, a negyvennyolcas függetlenségi törekvések beleégnek elméjébe. Iskoláit Csíksomlyón, Marosvásárhelyen végzi, majd a kiegészítés évében kezdi meg az egyetemet Pesten.

Első házassága nem sikerül túl jól, bár egyben elég rejtélyesnek is tűnik. Jámbor Endre férfisزابó lányát, Ilonát veszi feleségül 1873 augusztusában. Jámbor Endre azon túl, hogy szabóként is szép karriert fut be (a londoni világkiállításon díjat nyer, elindítja a pesti Férfidivat közlönyt) egy felségáruházzal szerez magának elévülhetetlen érdemeket a negyvennyolcas hagyományokat őrző forradalmárok körében. Az alaposan feldolgozott osztrák titkosszolgálati dokumentumok szerint Jámbor Endrének az 1860-

as évek elején volt egy látomása, miszerint ő az Árpád-ház leszármazottja és rokoni kapcsolatban áll a magyar trónra igényt tartó Crouy-Chanel családdal (amely család egy része éppen Pécelen él ebben az időben). Jámbort 1863 májusában „lekapcsolják”, az eljárásban elmebetegnek nyilvánítják és a pozsonyi tébolydába viszik. 1867-ben engedik haza.

Tankó tehát ebből a családból választ magának párt. Alig öt év házasság után, 1878-ban azonban valamiért elválnak, Ilona a későbbi dokumentumokban elmebetegként tűnik fel. Bár az arra hajlamosak eljátszhatnak valamilyen összeesküvés elmélet gondolatával, valószínűbb, hogy Tankó részben negyvennyolcas, függetlenségi, forradalmi hevületének köszönhetően benősült egy „elmebeteg” családba.

Második házasságában sokkal több a racionális elem. Skultéty Pál gazdag földbirtokos lányát, Gizellát veszi feleségül 1880-ban. Feltehetően ez a családi háttér teszi lehetővé, hogy Pécelen egy nyolc szobás nyaralót tartsanak fenn.

Tankó János 1872-től haláláig a Pál utcai fiúkból ismert vörösingesek iskolájában, a VIII. kerületi főreáliskolában (ma Vörösmarty gimnázium) tanít magyart, németet, történelmet és földrajzot. Több iskolai történelemkönyvet ír, természetesen elsősorban a forradalmakról (pl. A forradalmak kora és az újabb állami alakulások). Gábor Andor író, humorista novelláiban, kisregényeiben sokszor megjelenik régi iskolája és az ottani tanári kar. Gábor nem nagyon szerethette az iskolát, mert többnyire elég rosszakat ír róla, Tankót egy helyen tuloknak nevezi, de azt is írja: „halálosan negyvennyolcas volt, abba halt bele, hogy Gödöllőn háromszor is megbukott, mint képviselőjelölt”.

Március 15-ét, a forradalom és szabadságharc leverését követően nem lehetett ünnepelni. 1860-ban még tüzet is nyitottak a megemlékezőkre. A kiegyezést követően központilag már nem tiltották, de még nem is „szerették” a márciusi ünnepségeket. Az első nagyobb megemlékezést Pesten, az 50. évfordulón, 1898-ban rendezhették – bár az osztrákok ekkor sem a március 15-ét, hanem inkább április 11-ét (áprilisi törvények) szorgalmazták, ezzel is tompítva a megemlékezés életét. Március 15. csak 1927-től lett hivatalos nemzeti ünnep.

Tankó János ugyanakkor már az 1870-es években rendszeresen tartott előadásokat Petőfiről, a forradalomról és szabadságharcról az iskolában. Nyoma van annak is, hogy az egyik október 6-án a diákok követelik a fekete zászló kitűzését az iskolában – e mögött is Tankó tanár úr sejthető. A fővárosi testület elé ugyanakkor nem ő, hanem 1893-ban Gööz József polgári iskolai igazgató terjeszti azt a beadványt, ami hivatalosan is szorgalmazza a március 15-ei iskolai megemlékezést.

A tanár urat a 1890-es években már sokkal jobban leköti az országos politika. Háromszor indul az országgyűlési választásokon a Függetlenségi és 48-as párt jelöltjeként, sajnos mindegyik esetben sikertelen (Gábor Andor rosszul írja, nem mindig a gödöllői körzetben: egyszer az edelényi, egyszer a monori és egyszer a gödöllői körzetben). A párt célja, hogy Magyarországot ne hagyja „felolvadni” a Monarchiában és készüljenek az ország újbóli függetlenségére (a párt a legkülönbözőbb formációkkal bukkan fel a századfordulón).

Pécelen megszervezi a Függetlenségi és 48-as kört, 1892-ben átveszi a négy évvel korábban alakult péceli Közművelődési kör vezetését. Saját székházat vásárolnak, előadásokat és hangversenyeket szerveznek. Varga Mihály péceli történétíró szerint Tankó „elképzelése túl szép volt”, mert célja túlmutatott azon, hogy a Pécelen nyaraló úri társaságot szólaltassa csak meg, ő a „község társadalmának széles rétegeit befogadó” kört akart létrehozni.

Galgóczy Károly szerint az elsősorban a Pécelen nyaralók igényeit kielégítő fürdőt és szállót építő Péczeli Szemere Fürdő részvénytársaság is Tankó János

kezdeményezésére jött létre, bár a korabeli sajtó inkább Kelemen Kajatán és Devecis Károly nevét említi. Az kétségtelen, hogy Tankó lesz a részvénytársaság első vezérigazgatója. 1896-ban még egy tíz tagú delegáció élén tűnik fel, akik a kereskedelmi miniszternél kilincselnek a Pécelt is hátrányosan érintő vasúti zónadíjak emelése ellen – sajnos nem sok sikerrel. Nem tudni miért, de 1899-ben már árulja péceli nyaralóját.

Tankó János fiatalon, 1902-ben halt meg. Március 13-án. Egy ilyen „halálosan negyvennyolcas” embert mikor máskor temethettek volna, mint március 15-én.

Források:

- Lukács Anikó: Nemzeti divat Pesten a 19. században (doktori disszertáció).
- Gábor Andor: Halottak arcai. Cikkek.
- Budapesti Hírlap, 1899.10.07., 1902.03.14.
- Varga Mihály: Pécel története.
- Pesti Hírlap, 1888.03.17., 1895.03.26., 1896.01.30.

Ulbrich Ede:

„Látszott rajta, hogy nemcsak a szemlélt faj érdekli, de bámulja és át van hatva a természet megnyilatkozásától is.” Így írt a századforduló egyik híres lepkegyűjtőjéről a „szűk szakma”. Akik nem tudtak szenvedélyéről, azok azonban csak szürke hivatalnokként ismerték a rendszeresen Pécelen nyaraló Ulbrich Edét. Júniusban lesz éppen száz éve, hogy egy tragikus vasúti balesetben, városunkban elhunyt a nemzetközi szinten jegyzett pillangó-kutató és tőzsdei tisztviselő.

Ulbrich Ede 1854. október 8-án született a mai Szlovákia területén fekvő Iglón. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végzi, jogi diplomát Budapesten szerez. Az egyetem elvégzése után Bécsben kezd dolgozni, majd 1861-ben a budapesti tőzsdén helyezkedik el. 35 éves, amikor elveszi egy soproni ügyvéd lányát, Szilvásy Ilonát, két lányuk születik. A jogügyi titkár annyira hivatalnok, hogy a Pesti Hírlap 1907-ben, a tőzsdén végzett munkájának elismeréseként („legképzettebb jogügyi titkár”) frissen Ferencz József lovagrenddel díjazotról azt írja, hogy a „nagyközönség előtt teljesen ismeretlen név, mert szerény viselője sehol sem szokott jelen lenni, kivéve íróasztalát”. Hobbijáról ekkor még egy szót sem írtak.

Pedig Ulbrich „másik életében” nem az a magába forduló hivatalnok: ekkor már rendszeres tagja egy képzőművészekből álló társaságnak. Barátai úgy írnak róla halál akkor, hogy legjobban „fiatal, üde kedélye”, „nemes szíve”, „élesen gondolkodó agya” hiányzik nekik. Igaz, hogy „nehezen ismerkedett és barátkozott, de ha valakiben felismerte rokonérzéseit, szíve teljes melegével ragaszkodott hozzá” – írja róla 1917-ben barátja, szintén híres „lepkész”, a hazai rovarfajta egyesület elnöke, Kertész Ábrahám. Stetka Gyula festőművész ráveszi a festésre, több csendéletet is készít (Csendélet homárral című képe egy gyors internetes kereséssel meg is tekinthető), de hamar kiderül, hogy jobban érdekli az, amit megfest: a természet.

A hivatali munka mellett az 1890-es években visszatér gyerekkori kedveltségéhez, a lepkegyűjtéshez. A nyári hónapokat rendszeresen péceli nyaralójában tölti, Pécel és környékének lepkefaunáját kutatja (eredményeit Isaszeg és környékének nagylepkéi címen publikálja), majd megalkotja Magyarország egyik legnagyobb lepkegyűjteményét. Gyűjteményeit azonban nem őrizgeti, lepkéiből rendszeresen adományoz múzeumoknak, iskoláknak.

Új lepkét tenyésztett (Labroryhus Anaitidis), közel 2800 lepkeféléseget begyűjtését végezte el, de részletes beszámolókat készített a péceli erdőben „különösen nagy számban” röpködő fajokról is (Pyrameis cardui). Ha valaki keresné a lepkéket, Ulbrich a konkrét helyet is megjelöli egyik tudományos cikkében: „a péceli

téglaégetőnél az Isaszeg felé vezető út mentén – a vasúti hídig – különösen nagy számban röpködtek” (mármint a *Pyrameis cardui*-k).

Ulbrich 1917. június 13-án, kedd reggel, a szokásos módon igyekezett hivatalába péceli nyaralójából, de egy tragikus baleset miatt munkahelyére már nem érhetett be. A szerencsétlenségről a Népszava két nappal később így számolt be: Ulbrich „a Budapestre induló vonatra akkor lépett föl, amikor már mozgásban volt. A kerekek közé esett, amelyek a fejét szétroncsolták.” Az egyik életéből a másikba naponta ingázó tudós, „út közben”, 63 évesen halt meg.

A Rovartani Lapokban megjelent nekrológ így zárul: „az idő halad, felváltják egymást az évszakok, jön a tavasz, kivirít a virág, megjön a pillangók serege és meghozza újra és újra a visszaemlékezést.”

Források:

- Rovartani lapok, 1917. július-augusztus
- Népszava, 1917.06.14.
- Pesti Hírlap, 1907.01.03.

Mihály Dénes

„Ne ülj annyit a tv előtt!” – akár ez a mondat is elhangozhatott volna a Mihály család péceli nyaralójában száz évvel ezelőtt, amikor az akkor még 18 éves Mihály Dénes belemerült a „tv” szó elterjedése előtt „távolbalátónak” hívott eszköz első terveibe. A péceli levegő mellett sikerült annyira belemerülnie, hogy pár évtizeddel később elsőként ad televíziós közvetítést Berlinből és megalapítja az első tv-gyárat.

Mihály József, Kolozsvárról elszármazott orvos, műfordító, az Egyetértés folyóirat rendszeres szerzője, valamint a szintén erdélyi gyökerekkel rendelkező Ambrus Mária esküvőjük után eleinte Gödöllőn élnek, Mihály Dénes is itt születik 1894. július 7-én. A család azonban később a századfordulón felkapott, Budapesthez közelebbi, jó vasúti közlekedéssel rendelkező Pécelen, a mai Erzsébet sétányon szemel ki egy villát. Mihály Dénes gyerekkorában és fiatal felnőtt éveiben rendszeresen és tartósan itt nyaral. Visszaemlékezéseiben írja, hogy „mintha csak tegnap lett volna, hogy a péceli villánk teraszán, 1912 nyarán az első távolbalátógép-terveket rajzolgattam.”

Még csak 16 éves, amikor az autókról és motorkerékpárról ír Magyarországon elsőként egy áttekintő műszaki könyvet. 18 évesen jelenti be első szabadalmát „Tüzet és betörést jelző berendezés pénzszekrényhez” címmel, de a kezdeti témaválasztási bizonytalanság után hamar ráfordul a távolbalátó eszköz fejlesztésére és 1912-től az élete tulajdonképpen arról szól, hogy olyan eszközt fejlesszen, ami minél több háztartásba tud eljutni.

A XX. század zűrés első feléről, mintha tudomást sem venne. Zajlik az I. világháború, de ő hol Nagyváradon, hol a Telefongyár Rt. laborjában kísérletezik. 1917-ben kettő, 1918-ban három szabadalmat jelent be. A Tanácsköztársaság időszaka alatt mutatja be az első eredményeit. (Tegyük hozzá, hogy jó társaságban mozog. Nagyváradon Károly Iréneusz József tanár segíti a munkáját, aki ugyancsak nem vesz tudomást a háborúról és 1916-ban „kiharcolja”, hogy ne csak országos matematika verseny legyen, hanem fizikai is. Ismerős nevű gyerek nyer az elején: Szilárd Leó.)

1920-as évek első felében híre már a nemzetközi tudományos világban is forog. Itthon nem kap több pénzt a fejlesztések folytatásához, Berlinből keresik meg és az ottani telefongyárban (AEG) folytatja kutató munkáját. Miután a hang és mozgóképet egyaránt továbbító eszközt bemutatja, meghívják Budapestre, ahol igazán nagyszabású ünnepséggel és figyelemmel köszöntik. A magyar sajtó 1930-ban arról ír, hogy miért kell elengedni a tehetségeket. Utoljára 1940-ben, anyja temetésére tér haza.

1929-ben Európában először sugároz televíziós közvetítést, 1930-ban pedig – társbefektetőkkel és kutató társaival – megalapítja az első tv-gyárat (Telehor A.G.), innentől saját kutató laborjában dolgozik. Molnár Ferenc Mihály Dénes fejlesztéseinek hírére ezt írja: „nemsokára otthon, papucsban hallgathatjuk a milánói Scala opera előadását”.

A második világháború már nem megy el mellette nyomtalanul. Egy alig 20 éves zsidó árva, Karl Glasberg dolgozik neki az 1930-as évek végén. A fiút váratlanul elviszik, a Sachsenhausen táborba kerül. Mihály Dénes közbenjár a hatóságoknál, arra hivatkozik, hogy a fiatal mérnök „nélkülözhetetlen” számára. Az akkor 21 éves fiút elengedik, de 1943-ben Mihály Dénest tartóztatják le „hazaárulásért”, zsidók rejtegetéséért. A világhírű mérnököt Finsterwaldeba viszik, egy földalatti gyárban dolgoztatják. A fiú Auschwitzba kerül, ott hal meg.

A munkatáborban szerzett tudóbaja a második világháború után már nem gyógyul meg, 1953 augusztus 29-én, Berlinben hal meg. Gyermeke nem születik, utolsó éveiben tovább kutat, többek között egy süketnémáknak szánt ábécén dolgozik.

Források:

- Varga Mihály: Pécel története
- Ambrus Zoltán levelezése
- Makkai-Várkonyi Ildikó: Évfordulók nyomában – 50 éves a magyar televíziózás
- Pest Megyei Hírlap, 1988.07.16.
- <http://www.doebeln-entdecken.de/doebeln/juedischen-familien.html>

Kun József

„Csak a lónak élt és a táncnak és mondjuk ki magyarán, a táncosnőknek is”- foglalja össze tömören az egykor nagyon gazdag péceli földbirtokos életét a Köztelek tárcaírója 1927-ben. A kiváló lóismerő és híres kocsis, Kun József élete legnagyobb részét Pécelen töltötte a Ráday és Fáy családok közelében, igazán testhezálló pozícióhoz azonban csak élete végén jutott, a mezőhegyesi állami ménesgazdaságban.

Apja Kun Lajos, anyja Kántor Zsuzsanna. Kun József 1812-ben született, a Pécelen már az 1700-as évek végén jelentősebb birtokokkal rendelkező, a Fáy családdal is rokoni kapcsolatban álló Jakabfalvy családba az 1830-as évekbe nőszülhetett be, elvette Jakabfalvy Emíliát. Ekkor juthatott nagyobb földbirtokhoz.

Kun József kevés, a gazdaság irányításáról szóló nyomot hagyott maga után, annál több korabeli hír szól a kocsiversenyekről, „tündéri farsangokról” amelyeken részt vett, vagy arról, hogy az 1840-es években, hogy forgatta a „bájós táncosnőket” a budai Horváth kertben. Mindenki csodájára járt, hogy fogja be a lovakat, hogy tanítja a kocsisokat és hogy fordul be a péceli udvarára kocsival.

Az egyes források szerint 2000 holdra becsült birtokainak gyümölcsét hosszú ideig nem élvezhette, mivel már az 1840-es évek közepétől szinte folyamatosan indulnak ellene a csődeljárások. Viszik a méheket, házi bútorokat, teheneket, földeket, majd végül a lovait is. Lovas tudása azonban messze földre elért, „olyan elegánsan senki nem hajtott se előtte, se utána” – írták róla a korabeli lapok. Mikor tönkrement, sokan hívták „örökös vendégnek”, s mindenki irigyelte „Ráday Lacit, akinek a kedves, nyájas modora meg a szép lovai mégis a péceli rundellás kastélyhoz kötötték” Kun Józsit. Ráday László azonban csak ideig-óráig tudott segíteni, hiszen 1872-ben az ő kastélyát is elárverezték.

Az alacsony, sovány öreg emberke az 1880-as években Pécelen, egy kis parasztszobában húzta meg magát, régi kocsisa adott neki szállást.

Közel 70 éves volt, amikor megkereste Kozma Ferenc, a Földművelésügyi Minisztérium miniszteri tanácsosa, aki a magyar lótenyésztés területén szerzett „hervadhatatlan érdemeket”. Kozma a minisztérium közvetlen irányítása alatt álló, mezőhegyesi birtokban ajánlott neki munkát. Kun József kérdés nélkül vállalta el a tisztviselői feladatot, a lovak és lovasok betanítását, a katonák képzését.

Az új állástól újra lendületet vett és 69 évesen, 1881 áprilisában lovas bemutatót szervezett Pécelen, ahol a rossz idő ellenére kb. 60 fős társaság jött össze. Ott vannak – többek között – a Ráday család, Fáy család és a Korányi család tagjai is. A korabeli beszámolót olvasva azért kitűnik, hogy szerénytelenül, saját képességeinek bemutatására építi a kora tavaszi rendezvényt Kun Józsi: a nyolc pontból álló program mindegyikében szerepel (lovasgyakorlat, iskolakocsikázás, iskolalovaglás, lovasnégyes, hajtóiskola). 1888-ban még részt vesz a mezőhegyesi farsangi bálon, ahol „mazurkát táncol és füzértáncot lejt” az egyik százados lányával, de pár hónappal később, májusban meghal a nekrológ szerint „nagyon szenvedélyes sportsman, kiváló lóismerő s különösen híres kocsis”. „Benne a régi tipikus magyar alakok egyike múlt ki” – zárul a Vadász és Versenylapban megjelent gyászír.

Végrendeletével nem okozott meglepetést: a városi legenda szerint utolsó vagyonát „egy régi barátnőjének, egy párizsi balerinának hagyta”.

Források:

- Pesti Hírlap, 1908.08.30.
- Köztelek, 1927.03.13.
- Vadász és versenylap, 1881.04.28., 1888.05.07.
- Budapesti Hírlap, 1859.02.19.

Szilágyi Virgil

Kossuth feltétel nélküli híveként kezdte, de a nagy politikai ellenfél, Deák párttársaként fejezte be politika pályafutását. Péceli parkja a mai MOL kútig terjedt, egykori telkén ma idősök otthona van.

Szilágyi Virgil 1827 novemberében született a mai Szerbia területén, de iskoláit már Hódmezővásárhelyen végezte. A szabadságharcban nemzetőr századosként harcoló ügyvéd az 1850-es években aktív közéleti szerepet vállal: irodalmi lapokat szerkeszt, politizál, „rendszerkritikus” cikkeket ír. Egy időre el is tiltják az ügyvédkedéstől, de 1859-ben berobban a köztudatba: elvállalja a „menthetetlen” 48-as újságíró, Tánicsics Mihály védelmét. Tánicsics később megjegyzi, hogy a fiatal ügyvéd szerinte csak a hírnév megszerzése miatt vállalta el az ügyét, de kétségtelen, hogy Szilágyi olyanokat mond ki a bíróságon, amivel kockáztatja a saját letartóztatását is („felségárulásról nem lehet szó oly országban ahol nincs törvényes felség”).

A hírnév – ha tervezetten is – összejött. 1861-ben Józsefvárosban az akkor már nagyon népszerű Jókait sikerül legyőznie a választásokon. Kossuth radikalizmusa áll hozzá a legközelebb, az ő elveit képviseli a hazai politikában. A választási hirdetésekben már egy lapon említik „Kossuth és Szilágyai apostolainkat”. A 60-as évek elején újra „üldözött”. A Habsburg Birodalommal, az osztrákok felé közeledő politikával élesen szemben álló politikust 1862-ben halálra ítélik, amit 14 év várfogságra enyhítenek. 12 éves fiának halálhíre fogságban éri utal, szuronyosok kísérik ki a temetésre. Felesége kegyelmet kér neki, amit meg is kap. 1866-ban újra elítélték, ekkor külföldre menekül.

Családjával Milánóban, Párizsban és Berlinben húzza meg magát, Kossuth Lajossal és a Kossuth köré szerveződő emigrációval folyamatosan kapcsolatban van. Kossuth tőle (is) várja, hogy megszervezi majd otthon az ellenállást („*midőn Ön meglátogatott, azt reméltem, hogy Ön fogja az összeköttetést itt szervezhetni, s az eredménnyel s a pénzzel Ön menend haza*” – írja Kossuth Szilágyinak, akit folyamatosan „barátom”-nak szólít). Több cikkben harcol Deákkal, a kiegyezés politikájával szemben. A legújabb kutatások szerint néhány, eddig Kossuthnak tulajdonított cikk mögött is Szilágyi Virgil áll (A közös ügyek hálója című, Kossuthnak tulajdonított írást például biztosan Szilágyi Virgil írta).

A 34 évesen még mindig radikálisan gondolkodó Szilágyi szerint Deák csak azért lehetett sikeres, mert jól leképezte a kockázatvállalást kerülő, a tehetetlenségbe süppedő magyar lelkiületet („Deák hű kinyomata a jelen igen nehéz helyzetnek. A nemzet óhajt és vágyik szabad lenni, de érzi tehetetlenségét, nem rendelkezik oly eszközökkel, melyek nagy erő kifejtésére szükségesek; kockázatlan semmit sem akarna, s teli aggályokkal tekint a jövőbe, még csak igazán lelkesedni sem képes. Mindez személyesítve van Deák egyéniségében, s azért ő a helyzet embere.”)

A „*kiegyezés ellen izgató újságíró*” 1868 nyarán tér haza, 1869-ben baloldali (tehát Deák pártjával szemben helyezkedő) képviselőként Hódmezővásárhelyről jut be a parlamentbe. Bár Kossuth „kívülről” továbbra is megfogalmazza Deákkal és a kiegyezés politikájával szembeni erős kritikáit, Szilágyi veszt radikalizmusából. Hódmezővásárhely rendes királyi várossá minősítésében működik együtt Deákkal, majd ellenzékiként megvédi az akkori igazságügyminisztert saját párttársaival szemben (amivel a kormányparti sajtó szimpátiáját is elnyeri). 1872-ben át is ül a kormányparti padsorba, amit elég ködös érveléssel igazol („igen sok nagyfontosságú dolog történt Európában”, „óvatossággal kell a hazánk érdekeit illetőleg eljárni”).

Utolsó politikai akciója a magyar katolikus egyház autonómiájáról szóló vitához köthető, ahol klerikális demokratiként érvel. Ekkor már „normalizálódott” kapcsolata Deákkal is (a Budapesti Hírlap cikke szerint, „amit ezek ketten [Deák és Szilágyi – szerk.] előre közösen elhatároztak, az ment keresztül az üléseken”). Politikai megmozdulásait az akkori fiatal, radikális ellenzék – ugyanolyan hevességgel, mint korábban ő – ekkor már élesen kritizálja (nyilvános fellépésein kifütyülik). Bár a Szilágyival rendkívül szoros kapcsolatban álló Kossuthnak is volt Pécelen birtoka, nem valószínű, hogy éppen ezért választott városunkban telket az országgyűlési képviselő. 1883 januárjában mindenesetre – az esztergomi főszékesegyházi káptalantól kapott kölcsönből – a péceli Fáy Béláné Blaskovics Máriaától és ifj. Fáy Bélától telket vásárol Pécelen. A politikai pályafutása végén ideje nagy részét már városunkban töltötte, „*hol valóságos mintagazdaságot folytatott s a jó falusi levegő látszólag igen jót tett gyengélkedő állapotára*”. Pécelen is részt vesz a közéletben. 1886-ban levelet ír Baross miniszternek a Budapest-Hatvani járatok sűrítése érdekében, de támogatja a péceli „civiléket”, többet között az önkéntes tűzoltókat. Sokáig kérvényezte a falu vezetésénél a mai Köztársaság tér (MOL kút környéke) fásítását, feltöltését, míg meg nem unta és saját költségén parkosította azt. 1887-ben tagja a péceli közgyűlésnek, benne van a legtöbb adót fizető polgárok között.

1892 nyarat Pécelen töltötte. Kicsit gyengélkedett, de a vidéki levegő felélénkítette. Ősszel családjával visszaköltözött budapesti lakásába, ahol ismét „meghült”, állapota rosszabbra fordult. December 30-án este fél 7-kor, 69 évesen halt meg.

Felesége, Szilágyi Virgelné Kovács Fanny 71 évesen, 1899-ben követte őt. Két fia közül Emil még az 1920-as évek elejéig Pécelen folytatta a gazdálkodást, Lajos pedig az operaház műszaki főnökeként, királyi főmérnökként futott be karriert.

A Szilágyiak péceli birtokát – egy-két tulajdonosváltást követően – 1927-ben a Jézus Szíve Népleányai Társaság vásárolta meg. Jelenleg idősek otthona működik a valaha 10 holdas parkban.

Források:

- Galgóczy Károly: Péczelközség leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Budapesti Hírlap, 1892.12.31 – nekrológ
- Szilágyi Emil végrendelete (levéltári forrás)
- Kossuth levelei Szilágyinak
- Adásvételi szerződés (ifj. Fáy Béláné Blaskovics Mária és Szilágyi Virgil között) – 1883. január 4. (levéltári forrás)
- Pesti Hírlap, 1893.01.01 – Szilágyi Virgil halálhíre

Klupathy Jenő

„*Rég volt a budapesti műegyetem fizikai intézetének előadási terme olyan zsufolásig*

megtelve, mint csütörtökön este...” – így kezdődött a Vasárnapi Ujság 122 évvel ezelőtti tudósítása egy 35 éves egyetemi tanár „fellépéséről”. Klupathy Jenő ezen az előadáson mutatta be az általa készített első magyarországi röntgenfelvételeket – amelyek a Vasárnapi Ujság beszámolója szerint még „jobban [is] sikerültek, mint Röntgennek”. A Klupathy családnak az 1900-as évek elején volt nyaralója Pécelen.

Klupathy Jenő Kassán született 1861-ben. Meglehetősen korán, még tanulmányai befejezése előtt, Eötvös Loránd báró asszisztense lesz. Wilhelm Röntgen tudományos felfedezésének hírére, Eötvös biztatására, Klupathy gyorsan megkezdi az első kísérleteket és előállítja az első magyarországi röntgen képeket – olvasható *Kis Domokos Dániel: A természetszerető Eötvös Loránd* című könyvében. A Vasárnapi Ujság fent már idézett cikke alapján ez annyira jól sikerül, hogy a kutató kollégák Bécsből és Berlinből is érdeklődnek a magyarországi sikerekről. Az akkor bemutatott és azóta is sokat hivatkozott első felvétel Eötvös Loránd kezéről készül.

Pécelt valamikor a századfordulón választhatta a Kis Domokos Dániel szerint sajnos „már életében kissé feledésbe merül” fizikus. 1907 júniusában a Kossuth szobor javára szervezett gyűjtésen – ahol ott van a „Pécelen nyaraló közösség színe java” – még részt vesz Bárczy István fővárosi polgármester mellett többek között Klupathy Jenő is, júliusban azonban már árulják a péceli Klupathy villát. (A Kossuth szobor átadásának híre már nem Pécelen éri, hiszen az csak két évvel később készül el.)

Nem tudni egyértelműen, hogy Bárczyval már korábban is ismerhették-e egymást, de nagyon valószínű, hogy a kellemes péceli nyarak hozzájárultak a kapcsolatuk elmélyítéséhez. A sport területén többször mutatkoztak együtt az 1900-as évek elején. Klupathy Jenő kezdeményezésére jön létre például a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club, ahol Bárczy is „mozgolódik”; a Magyar Atlétikai Szövetségben pedig Bárczy az elnök, Klupathy alelnök – ebben a pozícióban aztán másfél évtizedig dolgoznak együtt.

Van azonban még egy közös szál. Klupathy testvére, Mária a szintén Pécelen nyaraló Mártonffy családba nőül, fiúk, Mártonffy Máriusz pedig Sacher Magdolnát, Bárczy István testvérét veszi el. Szóval Pécel és a sport után rokonsági kapcsolatba is kerülnek egymással.

Végül, de nem utolsósorban Klupathyval a Kölcsey „vér” is ismét megjelenik Pécelen. Kölcsey Ferencről, a Himnusz szerzőjéről tudjuk, hogy már az 1800-as évek elején kellemes napokat töltött a Szemere családnál Pécelen (1816-ban például azt írta Szemerének: „*Minden zug, hova Pécelen tekintesz, szent énnekem. Szobáid, kertek, a boldog völgyecske, a házacská a Rákos mellett, s minden, minden, mert én ott boldog valék, veled s Kriskáddal.*”). Alig száz évvel később, szépunokája, Kölcsey Hedvig, Klupathy Jenőné szerez remélhetőleg ugyancsak kellemes élményeket településünkön.

Források:

- Kis Domokos Dániel: A természetszerető Eötvös Loránd. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2017
- Pesti Hírlap, 1907.06.30. – Kossuth szobor avatása Pécelen
- A kert, 1907. július – apróhirdetésben Klupathy villa Pécelen
- Vasárnapi Újság 1896.01.18. – beszámoló az első röntgenfelvétel bemutatásáról

Francsek Imre

A Gödöllőn született Francsek Imre az 1800-as évek legvégén, már elismert budapesti tervezőként, a Közmunkatanács főmérnökeként költözött családjával Pécelre az Erzsébet-sétányra. A tehetséges építész alig 30 éves, amikor lehetőséget kap a Városligeti Korcsolyacsarnok terveinek elkészítésére (a Lechner Ödön tervei alapján még 1875-ben épült épület teljes átalakítására kapott megbízást), de a Milleniumra készülődés lázában több

középület építésével, átalakításával is megbízzák az 1890-es években. Francsek tervei alapján készült el többek között a Szent Gellért-szobrot félkör alakban körülölelő oszlopos építmény és támfal is 1904-ben.

Pécelen három építményt köszönhetünk Francseknek: a már említett fürdőt, a hozzá kapcsolódó szállodát és a Bagolyvár néven elhíresült saját családi nyaralóját.

„...*üttörőnek tekinthető Pécel községben 1895. évben épült fürdő, mely a Rákos patak vizének fölhasználásával*” szolgálja ki a fürödni vágyók igényeit – a Városligeti Korcsolyacsarnokot éppen megtervező, népszerű fővárosi mérnök vezette fel így a péceli uszoda műszaki paramétereit bemutató írását a szakmai közvélemény előtt. Francsek Imre, több ismert fővárosi épület tervezője nyomot hagyott Pécelen is.

Az Építő iparban 1901-ben megjelent, rajzokkal illusztrált cikkben Francsek a péceli fürdő műszaki jellemzőinek ismertetése előtt hosszasan részletezi, hogy mennyire nagy szükség is van a főváros környékén arra, hogy a közönség „nyári hideg fürdőket, illetőleg uszodákat élvezhessen.” Nem csak beszél és tervez egy uszodát, de a kivitelezést anyagilag is támogatja.

Az 1895-ben elkészült 30 méter hosszú, 10 méter széles és 1 méter mély medencéhez 56 öltöző kabint építettek. A pénztár mellett még egy ruhatárra is futotta, de az úszómesternek is volt külön szobája. A medencét és szűrőmedencét téglával falazták, a medence fenekét betonréteggel burkolták. A fürdő vizét hetente kétszer, éjjelenként teljesen kicserélték, de délután 4 óra után minden nap „*frissítették*” a medence vizét. A víz pótlását – szűrőkön keresztül – a Rákos-patakból biztosították.

Az építéshez és az eszközök beszerzéséhez szükséges 6500 forintot a „nyaralók” dobták össze: 50 darab, 160 forintos részvényekkel megalapították a Péceli Szemere-fürdő részvénytársaságot. Nehéz utólag megfejtetni, hogy pontosan ki lehetett a fürdő kezdeményezője: vannak források, amelyek Tankó János tanárt említik, de több helyen előfordul Devecis Károly vagy Kelemen Kajetán neve is, mint ötletgazdák. Az viszont biztos, hogy a részvénytársaság igazgatóságában ott vannak a „nagy” családok képviselői is, de szinte a teljes péceli nyaraló közösség tagja, részvényese a társaságnak (ott van a Korányi vagy a Prónay család is).

Míg a fürdő több tulajdonosváltást követően egészen az 1970-es évek elejéig üzemelt (a részvénytársaság felszámolását követően részben Francsek család tulajdona, majd a Faragó család veszi át az üzemeltetést, végül állami tulajdonba kerül), addig a Szemere szállónak jóval rövidebb idő adatott.

A péceli nyaralóközönségnek a Szemere szálló 7 vendégszobával, 3 casino helyiséggel, étteremmel, színpaddal, tágas verandával, tekepályával és egyéb kiszolgáló helyiségeivel biztosított szórakozási lehetőséget (elég csak Szemere Árpád operaénekes felfedezésének történetére utalni). Galgóczy Károly egykori helytörténész szerint a színház 800 fő befogadására volt alkalmas.

A Pécel újság egykori beszámolója szerint azonban a szálló építésével gondok adódtak, az épület átnedvedett, egy idő után teljesen használhatatlanná vált és le kellett bontani még az 1900-as évek elején. 1925-ben a Pécel újság szerkesztője így kesergett: „*Pécelnek ehhez fogható hangversenyterme és színpadja sohasem volt és sok idő fog elmúlni addig, míg netáni kedvező körülmények hasonlóhoz segíthetik ismét*”.

Az Erzsébet-sétány egyik igazi ékessége volt a századfordulón épült Francsek villa. Francsek szomszédságában lakó, a Népszava egykori újságírója, Farkas Antal így írta le a vasút mellett ma már romos állapotában fekvő egykori villát: „*a szomszédom vára cikk-cakkos falu, tornyokkal ékes, középkori vár... A bámulójára azt a benyomást teszi, hogy évszázadok történelme lebeg fölötte és termeiben éjszakánként az ősök szelleme kísért*.” Nem is csoda, hogy hamar Bagolyvárnak kezdték nevezni.

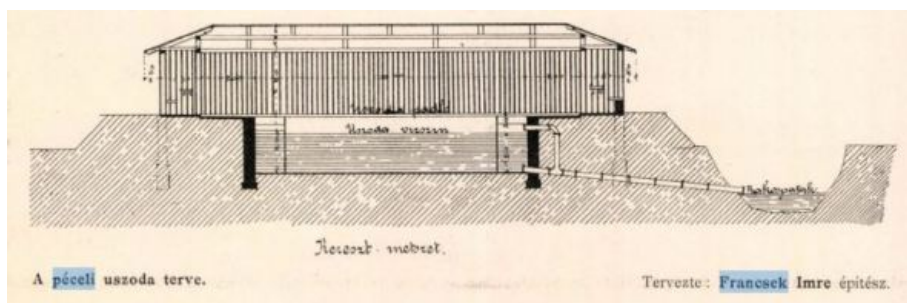
A szellemvárként leírt épületben ennek ellenére nagy élet volt. Ahogy Farkas (aki több cikkében is írt Pécelről) is írja egyszer: az általa egyébként „*goromba fráternek*” tartott Francseknek „*minden évben négy-öt unokája csiripelt, szaladozott a villa udvarán*”. Francsek Imrének öt gyermeke született Schubert Ilonától.

Francsek fiatalon, 1909-ben veszíti el feleségét, új asszonyt pedig az egyik péceli baráti családban talál. Az akkor már Bárczy néven Budapestért szorgoskodó későbbi főpolgármester testvérét, Sacher Eleonórárt veszi feleségül a főmérnök. A Francsek gyerekek felnevelésében

aztán már a Bárczy család nyújt hathatós támogatást. A gyerekek útjának egyengetése – legalábbis a korabeli rosszindulatú sajtó szerint – olyan jól sikerül, hogy a Széchenyi-fürdő épületének tervezésére kiírt pályázaton a korábbi főpolgármester, majd igazságügyi miniszter feltételezett ráhatásának köszönhetően, Hajós Alfrédot is megelőzve az ifjabbik Francsek Imre nyer.

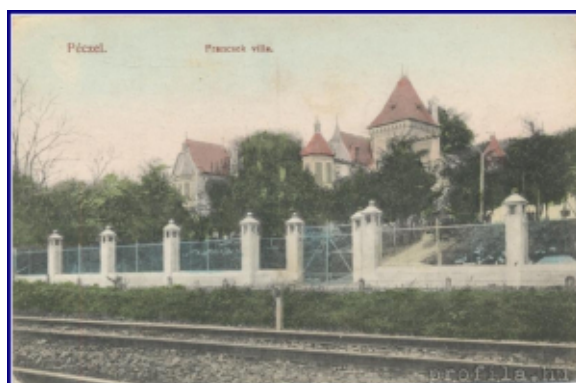
Források:

- Saly Noémi: Példabeszédek, AB OVO, 2015
- <http://albi2.uw.hu/honlap/szallo.html>
- Galgóczy Károly: Péczelközség leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Vasárnapi Újság, 1895. 5. szám –A budapesti korcsolyázó egyesület új palotája
- Népszava, 1910.11.04 – Farkas Antal: A kacsák – Farkas a szomszédjáról, Francsekről írt cikke
- Népszava, 1914.04.11 – Farkas Antal: A két szomszédvár – Farkas a Bagolyvárról

A péceli uszoda (Forrás: Építő ipar, 1901.09.08)

A péceli uszoda (Forrás: <http://www.szentkatolnai-farago.pe.hu>)

Cherven Flóris

„Történet óra következett. Nem a rettenés, a félelem csendje ülte meg a padokat, hanem a várakozás, a szeretet csendje. A »jó tanár« órája következett, akit mindnyájan szeretünk.”- így áradozott a „jó tanár” halálakor a Pesti Napló szerkesztője. Hóman Bálint közoktatásügyi miniszter ugyanabban az időben személyes hangvételű nyilatkozatot adott ki halálhírére. Máshol a „legnépszerűbb pesti igazgatónak” nevezték, de a jelzőkkel egyik korabeli újság sem fukarkodott. Karrierje csúcsán pedig két évtizeden keresztül Pécelen pihent és szervezett programokat.

Cherven Flóris az egykori Magyar Királyság legészakibb „csücskében”, a ma már Szlovákiához és Lengyelországhoz tartozó Árva megyében született 1840-ben. Tanulmányait Besztercebányán, Pozsonyban és Bécsben végzi, a kiegyezést követő évben kerül Budapestre. Az egyetemi magántanár elindul az elméleti pályán, alapító tagja a Magyar Földrajzi Társaságnak, számos földrajzi cikket ír, de igazi terepének a gimnáziumi tanítást tekinti. 1894-ben a mai Madách Gimnázium igazgatójának nevezi ki a kultuszminiszter, mire „*évtizedekre terjedő nyugalom alakul ki a gimnáziumban*”. A fővárosi tanárok, igazgatók és diákok között a legnagyobb tekintélynek örvendett. Nem erőszakkal vagy gorombasággal teremtette meg a rendet és fegyelmet az órákon, hanem ahogy Falk Zsigmond (és Hóman Bálint is, csak más szavakkal) írja: „*értett a tárgya megkedveltetéséhez és fel tudta kelteni bennünk a tanulási kedvet*.” Más beszámolók szerint nem volt olyan tárgy „*mely az élvezetes és tanulságos órákon szóba ne került volna, és a fiatal, rajongó lelkeknek megadatott, hogy megfürödjenek egy friss, közvetlenül ható, mozgalmas szellem acélos fürdőjében*”.

A hét című újság egykori szerzője nyilván túloz, amikor azt írja, hogy „*Budapest intelligenciájának a fele az ő kezei alól került ki*”, de a temetéséről, majd halálának évfordulójáról szóló beszámolók szerint felsorolni is nehéz, hogy hány egykori újságíró, államtitkár, miniszter (többek között a fent említett Hóman Bálint) tanulhatott nála.

Cherven részt vett az Országos Közoktatási Tanács munkájában is, elsősorban a földrajz oktatás fejlesztését, terjesztését szorgalmazta („*tapasztalatból tudja, hogy fiatalságunk nagyon fogyatékos földrajzi ismeretekkel hagyja el a középiskolát*”), egyes források szerint a „*földrajz oktatásának egyik első úttörője lett*”. Történelmi atlaszokat készített, fordított, de a földrajz és történelem mellett filozófiát és latint is oktatott. A nagy tudású tanár és iskolaigazgató a „*klasszikus nyelveken kívül tíz nyelvben volt otthon*”, sokat utazott, melyről rendszeresen beszámolókat írt, előadásokat tartott. Idejébe belefért, hogy az újonnan indult Országos Nőképző Egyletben tanítson, a gimnáziumban ifjúsági zenekart és segítő-egyesületet alapítson és gondozzon.

Részlet Pásztor Árpád Cherven halálhírére írt, Pesti Naplóban megjelent emlékezéséből (1928)

„Történet óra következett. Nem a rettenés, a félelem csendje ülte meg a padokat, hanem a várakozás, a szeretet csendje. A »jó tanár« órája következett, akit mindnyájan szeretünk. Nyílt az ajtó és sötétkék ruhájában belépett a tanár úr. Cherven Flóris.

A tanár úr, — a jó barát!

... Szeretett bennünket, és mi szerettük őt. Szerettük recsegő, férfias hangját, szürke eleven nézésű szemét, amelyből mélyről jövő tüzek villantak felénk, szerettük tótos kiejtését, amely mégis magyarabb volt sok alföldi dialektusnál, mert a magyarság és, az emberiség szeretete fűtötte, szerettük szárnyaló, szabad, távolságokat átölelő előadását., amely túlnőtt a »tanterv« ezók korlátain és emberi hangon szólt fiatal emberekhez...

... Ott állott a katedrán az asztalnak támaszkodva, vagy a tábla előtt pálcával a térképre mutatva, és hatvan hatodista mindenről megfélekedve csüggött a tanító, varázslatos ajkon.

— Őcém!... így hívott bennünket, hangjából jóság, szeretet áradt, több volt mint tanár, több, mint pedagógus; egész, jó, igaz ember volt.

Senkivel kivételt nem tett, számára nem volt gazdag, vagy szegény fiú, keresztény, vagy zsidó, mi mindnyájan az ő kis barátai, szerető tanítványai voltunk és éreztük, tudtuk, hálásak voltunk érte, hogy a tudást, az emberszeretett, a felvilágosodottságot önti a színvünkbe.”

Pécelen két évtizedet töltött, 1890 és 1910 között nyaralt rendszeresen a Hajnal utcai

villájában. Sokszor futottak össze házában a Budapestről kiköltöző vagy csak itt nyaraló családok, rendszeres vendég volt Tankó János (akivel a Földrajzi Társaságban is együtt dolgoztak), a Bárczy család vagy Kelemen Kajetán ügyvéd. A Péczel folyóirat egykori nekrológja szerint Cherven „*irányítása mellett nem egy szép községfejlesztési akciót indítottak és valósított meg*” a társaság. Bár az újság konkrétumokat nem említ, azt tudhatjuk, hogy Cherven a Péceli Közművelődési Kör egyik alapító tagja, szervezője, rendszeres előadója volt.

A Pécelre uszodát építő Szemere Fürdő Részvénytársaságban már a kezdetekkor vezető szerepet vállal és pár évig igazgatósági tag. Cherven és családja ott van a református templom tornyának építésére szervezett bálakon is.

Bár rendkívüli népszerűségnek örvendett, nem szerette a rivaldafényt, szerényen fogadta mindig az állami és egyéb elismeréseket. Egyik névnapján – az egykori anekdota szerint – a gimnázium teljes tanári kara akarta felköszönteni az irodájából éppen kilépő, könyvekkel megpakolt igazgatót, aki végig sem hagyta mondani a neves tudósokból álló társaság köszöntőjét és a „*Szeretve tisztelt főigazgatónk...*”-nál félbeszakítva a mondandót egy „*Jól van, köszönöm a jókívánságot. Sok a dolgom*” válasszal le is akarta zárni az ünnepélyesnek szánt pillanatot. A tanárok szinte futva kísérték az egyébként közelben lévő lakásáig Chervent, ahol már csak a csukott ajtónak tudták kiabálni, hogy „*a jó Isten sokáig éltesse. Értetted? Na.*”

Ötven évnyi tanárkodás után, 1911-ben vonult vissza. Az akkori államtitkár még kérlelte, hogy maradjon hivatalban, de ő ezekkel a szavakkal hátrította el a felkérést: „*Elég erőt érzek magamban, hogy tovább szolgáljak; fáj elhagynom a helyemet, de helyt adok a fiatalabb nemzedéknek.*”

Cherven Flóris még 17 évet töltött nyugdíjban, 88 éves korában, 1928-ban halt meg.

Források:

- 8 órás újság 1928.02.22 – halálhíre, nekrológ
- Madách Gimnázium története - (<http://madach.gondola.hu/bovites.php>)
- Budapesti Hírlap, 1911.04.12 – portréja
- Budapesti Hírlap, 1934.04.12. – Hóman Bálint kérdezi Chervenről
- Magyarország, 1928.02.22 – nekrológ
- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- Földrajzi közlemények, 1928 – Thirring Gusztáv írása Chervenről
- Központi Értesítők – Szemere Fürdő Részvénytársaság tagjainak listája (1896-1899)
- Pécel folyóirat 1926. július – Chervenre emlékezve

Hatala Péter

„*Az iszlám nemcsak régi szomszédunk, egykori urunk, hanem most már legujabb polgártársunk s hazánkfia: érdemes tehát, hogy minden magyar ember gondolkozzék e kérdés fölött: minő viszonyban áll az iszlám az európai civilizációval, s vajlon képesek-e, s mennyiben az iszlámot valló népek a civilizáció áldásaiban részesülni?*” – teszi fel a súlyos kérdést Hatala Péter, az egyik első orientalista, tanszékvezető egyetemi tanár 1879-ben. Hasonlóan súlyos kérdésekkel és panaszokkal bombázta az 1880-as években a túlzásúfolt péceli vonatok miatt a vasúttársaságot és a péceli postát is. A péceli Közművelődési Kör elnöke.

A Felvidékről származó Hatala Pétert a második legfiatalabb márciusi ifjúnak is szokták nevezni, mivel mindössze 16 éves volt, amikor belekeveredett az 1848-as eseményekbe. (Az első helyet ebben a sorban a szintén tartós péceli tartózkodást felmutatni képes újságíró, Ágai Adolf csípte meg a maga 12 éves korával.) A tanár március 15-ei gyanútlan felszólításától („*nézzék már meg mi az a nagy zaj odakinn*”), aktív tűzéri közreműködésen keresztül egészen az osztrák fogságig vitte fiatal kora ellenére. Tapasztalatait, élményeit később meg is írta, ami ma is több helyen idézett forrás a történések pontos beazonosításához.

A forradalmi hevület lecsillapodásával papi pályára tért Esztergomba, de belevágott a Kelet felfedezésébe is. 1857-ben már bejárja Palesztinát, hittérítőként több arab országot látogat meg az 1850-es évek végén (Szíria, Egyiptom stb.). „*Négy év után övig érő szakállal és a sémi*

nyelvek ismeretével tért meg hazájába” – írja a Hataláról szóló portréban az 1876-ban megjelent Figyelő. 1866-tól már sémi nyelvet tanít a pesti egyetemen, tanszékvezető egyetemi tanár.

Az 1860-as évek végén kezd távolodni a katolikus egyháztól. A „szabadelvű-katolikus”-ként elkönyvelt egyetemi tanár több ízben szólal fel az egyház ellen. Az 1870-es évek elején az ún. pápai csalatkozhatatlansági dogmával (durván: a pápának mindig igaza van) szembeni érvelésével rendkívül népszerű lett, de néhány kritikus forrás megjegyzi, hogy talán inkább egyetemi karrierjének egyengetése miatt választotta a diákság körében vonzó, progresszívnek számító gondolatok felkarolását.

Az mindenesetre biztos, hogy 1872-ben egyetemi rektor lesz (a mai ELTE-n), miközben a teológiai tanszéket elveszik tőle, de az is biztos, hogy Trefort Ágoston miniszterre hivatkozó források szerint egy háttéralku is közrejátszott a kinevezésében (a primás kérte, hogy vegyék el tőle a teológiát, amit így „felfelé buktatva” lehetett megoldani). Trefort egyébként nem tartotta sokra Hatalátugyenezzen források szerint („tudom, hogy Hatala egy komédiás, akit azért kellett a bölcsészkarra helyezni, mert a teológián nem maradhatott”).

Beköszönő beszédében a diákságot megnyerő állításokat fogalmaz meg, amelyek tovább növelik népszerűségét („sem az állam, sem az egyház nem korlátozhatja a kutató észt tudományos vizsgálataiban”).

Az elvi kérdések mellett persze fontos azt is látni, hogy a katolikus vallástól való elfordulás egybeesik későbbi feleségével, Fektor Teréziával való megismerkedésének időszakával. 1874-ben végleg otthagyja az egyházat, áttér az unitárius vallásra. Az esküvőt már az unitárius szertartás szerint tartják meg 1875 júniusában. A katolikus egyház „rosszallása” azonban még később is utoléri: 1880-ban az unitárius apától és római katolikus anyától származó lányuk keresztlevelére „az állam törvényei szerint törvényes, de az egyház szerint törvénytelen házasságból született” megjegyzést biggyesztik. Az ügy megítéléséről még az országgyűlésben is vitatkoznak.

A római katolikus egyházzal való szakítás után megírja *Az én hitvallásom*-at, amelyben az unitárius vallás magyarországi lehetőségeit is kifejti, abban egy nemzeti vallás kibontakozásának lehetőségét látja. Emellett számtalan cikket ír az iszlám vallásról. Míg korábban az arab nyelvet német vagy latin nyelvű könyvekből lehetett csak tanulni, Hatala elkészíti az arab nyelvet elsőként magyar nyelven oktató tankönyvet.

Pécelre az 1880-as évek elején költözhetett Hatala Péter és feltehetően az 1896-98-ig lakhatott itt családjával. Házuk a Pesti úton volt, de egy 1896-as végrehajtási ügy dokumentumai alapján a város egyéb részein is voltak telkeik, földjeik. A Péczeli Temetkezési Egylet, valamint a helyi közművelődési kör elnöke is volt éveken keresztül. Ilyen minőségében ünnepeket, bálakat, megemlékezéseket és előadásokat szervezett. Természetesen ő is ott van a Szemere fürdőalapításánál.

Különösen érzékenyen reagált a helyi posta és a vasúti közlekedés ügyeire. Erre lehet legalábbis következtetni az országos sajtóban több körben megjelenő, hivatalokat megszólító leveleiből. A péceli postahivatal például azzal húzta ki nála a gyufát, hogy nem adtak neki levélbélyeget, de még egy levelet sem tudott feladni. Bátskay, péceli póstamester szívére vette a reklamációt és tisztességgel, tételesen válaszolt a Budapesti Hírlap hasábjain a megfogalmazott „rágalmakra”. Rá is mutatott a tudós elme felületességére („levélbélyeget azért nem kapott 7 órakor, mert a hivatal 8 órakor kezdődik”) de néhol már-már szemtelen módon oktatta ki az egyetemi tanárt („a posta hivatalos tábláját jobban meg kell nézni”). Bátskay válaszából kiderül, hogy igazán komoly sértésnek vette Hatala postával szemben megfogalmazott vádjait („a küldemények épségéért s tisztaságáért így is kezeskedem: Pécelről soha nem vitt a posta tőle gyűrött vagy szennyes leveleket”).

Írásos nyoma van annak is, ahogy Hatalának egyszer a vonatközlekedés nem elfogadható színvonala miatt gurultak el a gyógyszerei. Írásos panaszában kifejtette, hogy a vonat annyira túlszűfolt mire Pécelre ér, hogy már senki nem tud felszállni. A vasúttársaság kissé pökhendi válaszát Hatala nem hagyta viszontválasz nélkül és a Budapesti Hírlap 1886. április számában így fakadt ki: „nem szállítanak ingyen, sem kegyelemből, hanem pénzünkért: jogosan meg is követelhetjük, hogy a vasutak is teljesítsék kötelességüket”.

Hatala Péter idős korára a színésznek álló lányához költözött Marosváráshelyre, ott is halt meg száz évvel ezelőtt, 1918. február 12-én

Források:

- Galgóczy Károly: Péczel község leírása, Bp, 1896
- Varga Mihály: Pécel története a régi időktől 1945-ig, 2000
- 8 órai újság, 1918.02.14. – halálhíre
- Az Ujság, 1918.02.14 – nekrológ
- Anyakönyvi források (Hatala család) – „törvénytelen keresztelés”
- Budapesti Hírlap, 1886.02.06 – panaszkodás a vasúti közlekedés miatt
- Fővárosi Lapok, 1888.08.07 – beszámoló a Péceli Közművelődési Körről
- Simon Róbert: Goldziher Ignác – 70 év múltán (Hatala egyetemi rektorrá kinevezésének körülményeiről)

5. Indoklás az értéktárba történő felvételre:

Tankó János, Ulbrich Ede, Mihály Dénes, Kun József, Szilágyi Virgil, Klupathy Jenő, Francsek Imre, Cherven Flóris, Hatala Péter életüknek egy hosszabb-rövidebb szakaszában éltek Pécelen. Életpályájuk során valamennyien gyarapították hazánk tudományosságát, technikai haladását, közéletét, sportéletét. Települési Értéktárba sorolásuk tovább gazdagítja helytörténetünk értékeit.

6. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források): lásd az egyes szócikkek alatt.

Erdős Szabolcs
javaslattevő aláírás